

Asociația pentru Politică Externă, împreună cu Friedrich-Ebert-Stiftung, vă propune un Newsletter pe subiecte de politică externă și integrare europeană a Republicii Moldova. Newsletter-ul este parte a proiectului comun „Dialoguri de politică externă”.

foreign policy association
APE
asociația pentru politică externă

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

NEWSLETTER

BULETIN LUNAR • OCTOMBRIE 2020 • NR.10 (176)

Sinteze și Dezbateri de Politică Externă

Newsletter-ul este realizat de Sorina Ștefârță, redactor-coordonator

TEMELE EDIȚIEI:

1. **Valentina Barca, consultată independentă în domeniul protecției sociale: „Puterea unei societăți este echivalentă cu cea mai slabă dintre verigile sale”**
1. **Editorial de Adrian Lupușor, director executiv Expert-Grup: „MACRO 2020, în căutare de soluții post-criză”**
1. **Marcel Spatari, economist, director Syndex România: „Și în această criză, problema noastră rămâne lipsa de viziune strategică”**
1. **Opinia expertului. „Raportul de Stare a Țării 2020: o ediție pandemică”**

Importante, pe scurt

Republica Moldova rămâne corigentă la implementarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană. La șase ani de la semnarea documentului, autoritățile de la Chișinău nu

au reușit să facă progrese semnificative: instituțiile-cheie rămân fragile, economia e la un pas de a se prăbuși, iar în culise continuă să se facă jocuri politice. Astfel, justiția, libertatea și securitatea țării au de pierdut. Sunt concluziile Raportului Alternativ: „Șase ani de implementare a AA”, realizat de Institutul pentru Politici și Reforme Europene. Ideea a fost susținută, în cadrul evenimentului de prezentare a Raportului, de Ambasadorul UE în Republica Moldova, Peter Michalko. „Cred că putem vorbi mai degrabă despre stagnare, iar în unele cazuri și de pași înapoi. În ceea ce privește reforma justiției, nu doar că nu avem viziune, dar avem modificări ale legislației, fie fără discuții publice precum Legea Procuraturii, fie contrar recomandările Comisiei de la Veneția - de exemplu noua componentă a CSM”, a spus Michalko. Potrivit oficialului european, eșecul se datorează lipsei unei voințe politice în această direcție.

În cadrul Ambasadelor Republicii Moldova în Austria, Franța și Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord va activa câte un responsabil pentru serviciile comercial-economice. În luna

octombrie, Guvernul a aprobat suplینirea statelor de personal ale acestor ambasade. Diplomații vor avea misiunea de a promova activ oportunitățile investiționale oferite de țara noastră și de a valorifica astfel relațiile comercial-economice. „Acele birouri economice, pe care le avem deja pe lângă mai multe Ambasade, trebuie să lucreze mai eficient, iar sarcina lor prioritară este să atragă investitori străini în cele 18 platforme industriale pe care noi le creăm în raioane. Fiecare dintre reprezentanții noștri economici trebuie să vină cu investitori, în caz contrar, cheltuielile pe care le avem pentru amenajarea terenurilor nu-și au rostul”, a menționat premierul Ion Chicu. El a solicitat Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene să verifice periodic eficiența acestor birouri și să informeze societatea despre rezultatele atinse.

Evoluțiile în procesul de reglementare transnistreană au fost tema centrală a Raportului semestrial de activitate a Misiunii OSCE în Moldova, prezentat recent în cadrul Consiliului

Permanent al OSCE. Au fost menționate acțiunile unilaterale ale Tiraspolului vizând instalarea posturilor ilegale de control de-a lungul liniei administrative, îngrădirea liberei circulații, precum și degradarea situației privind drepturile omului în regiune, fapte ce au determinat o reacție critică în cadrul Consiliului. Chișinăul și-a reiterat îngrijorarea pentru caracterul distructiv al acțiunilor premeditate ale Tiraspolului, care afectează climatul politic în procesul de negocieri în formatul „5+2”, pune în pericol îndeplinirea angajamentelor luate în cadrul „pachetului Berlin plus”, erodează mecanismul existent de menținere a păcii și reduce drastic posibilitatea de interacțiune pe alte domenii. Partenerii internaționali au chemat, la rândul lor, Tiraspolul să elimine posturile ilegale, să asigure libera circulație, să respecte drepturile omului și să elibereze persoanele aflate în detenție ilegală, să asigure exercitarea deplină a drepturilor la proprietate și la educație, să coopereze în implementarea măsurilor comune vizând prevenirea și combaterea pandemiei COVID-19.

MACRO 2020: Este timpul să tragem învățăminte din crize

Sorina Ștefârță

Cea de-a opta ediție a Conferinței internaționale MACRO, organizată la 20 octombrie 2020 de către Centrul Analitic Independent „Expert-Grup” și de Friedrich-Ebert-Stiftung Moldova (FES), a fost atipică doar ca formă. Ca mai tot ce întâmplă în actualul an pandemic, și acest eveniment a adoptat

un format hibrid - cu o parte dintre invitați prezenți fizic și cu o altă parte care, împreună cu publicul, s-au conectat virtual. Deloc virtuale însă au fost subiectele abordate în cadrul acestei ediții MACRO (abreviere: „Moldova: Assessing Country Risks and Opportunities”/„Moldova: evaluarea riscurilor și oportunităților țării”). Iar tonalitatea a fost dată de

însăși genericul conferinței - *Cum fortificăm reziliența economică și socială față de crize. Lecții învățate din pandemia COVID-19...*

Scopul actualei ediții a Conferinței a fost de a identifica principalele probleme economice și sociale, cauzate de criza pandemică (la care s-a adăugat și seceta severă ce a lovit în 2020 Republica Moldova)

► și de a găsi soluții pentru a spori reziliența economică și socială față de crize. De facto, astfel, organizatorii și-au propus să sensibilizeze publicul cu privire la importanța punerii în aplicare a unor măsuri urgente de atenuare a consecințelor crizei pandemice și nu doar.

Pentru aceasta, ca și în alți ani, au fost invitați lideri politici și factori de decizie, reprezentanți ai autorităților publice locale și ai sectorului privat, experți locali și străini, reprezentanți ai societății civile, ai mediului academic și ai comunității donatorilor. Că să vedem încotro am mers în ultimul an și unde ne aflăm azi ca țară. Ca punct de pornire pentru dezbateri a servit tradiționalul deja „Raport de Stare a Țării 2020”, elaborat de „Expert-Grup” în parteneriat cu Friedrich-Ebert-Stiftung Moldova. Un studiu, al cărui subiect principal tot criza pandemică a fost. Un studiu care, pe lângă concluzii, vine și cu recomandări strategice.

Care sunt acestea? Puteți afla din sinteza pe care v-o oferim în actuala ediție a Buletinului nostru informativ, precum și din interviurile realizate cu doi dintre participanții la MACRO 2020. Cert este că actuala criză ne-a arătat cât suntem cu toții de vulnerabili din punct de vedere social; cât de necesare sunt politicile publice pentru a proteja sănătatea și siguranța oamenilor; cât de importate sunt drepturile salariaților pentru reziliență și chiar supraviețuirea întreprinderilor...

...De facto, avem de învățat, cu toții, aceeași lecție - de a fi uniți și solidari; de a elabora o strategie clară de ieșire din criză; de a găsi mecanisme de fortificare a rezilienței economice și sociale la șocurile și stresurile viitoare. Și mai avem de învățat lecția voinței politice și a interesului național, care să fie mai presus de micile rivalități de moment. Dacă vrem să supraviețuim ca societăți și ca... ființe biologice, la o adică. Anul 2020 este, mai mult decât oricând, despre aceasta.

Puterea unei societăți este echivalentă cu cea mai slabă dintre verigile sale

Valentina Barca, consultată independentă în domeniul protecției sociale

„Țările digitalizate, cu un bun sistem public de informare, cu o guvernare locală mai bine organizată, o implicare mai mare a comunității și o relație mai bună între autorități și societatea civilă pot răspunde mai bine la astfel de provocări. Asemenea țări pot face față mai bine șocurilor de orice fel...”. Sunt câteva dintre ideile prezentate la Conferința internațională MACRO 2020 de Valentina Barca, consultată independentă în domeniul protecției sociale, în prezent - lideră a echipei SPACE (Social Protection Approaches to COVID-19) din cadrul Ministerului de Externe de la Londra. Cu o vastă experiență în domeniul protecției sociale, Valentina Barca a acceptat să-și împărtășească viziunea asupra felului în care guvernele au răspuns la criza pandemică, dar și să ne spună cum vede viitorul sistemelor de protecție socială din lume.

COVID-19 a accentuat fisurile societale existente

■ Doamnă Barca, alături de „COVID” și „pandemie”, „inegalitate” este unul dintre cuvintele care au marcat profund anul 2020. Cum s-au manifestat și cum s-au accentuat inegalitățile în UE, în Europa, dar și în restul lumii?

■ Ceea ce putem spune cu siguranță în baza datelor disponibile este că pandemia COVID-19 nu a fost un „nivelator” al inegalităților, nu le-a redus, ci mai curând a fost un „mare revelator” al inegalităților existente, accentuând actualele fisuri societale. Bunăoară, o serie de cercetări care vin din SUA arată că mortalitatea excesivă este caracteristică, în special, grupurilor cu venituri mici - același lucru este valabil și pentru efectele economice și sociale. În întreaga lume, vedem tineri, femei, lucrători de calificare joasă, oameni cu locuri de muncă precare și care activează în sectorul informal, care au fost afectați în mod dramatic de criză, în timp ce alții au avut șansa de a-și crește veniturile și economiile, deoarece au

cheltuit mai puțin. De asemenea, unii giganți tehnologici și-au consolidat prezența, obținând beneficii imense din criza COVID-19. Despre această, într-un mod interesant, vorbește Stephen Devereux, profesor la Universitatea IDS, care se referă la vulnerabilități „intensificate de COVID” și cele „specifice COVID-ului”. Nu trebuie să uităm însă că este vorba nu doar de inegalitatea veniturilor, ci și de multe alte niveluri - accesul la școlarizare, de exemplu - și cu consecințe potențial dramatice. În cele din urmă, ceea ce vedem e că inegalitățile inițiale ajung să producă o diferență uriașă: tipul de job pe care îl ai, dacă ai acces la asigurare socială, dacă ai avut rezerve de economii, care te protejează pentru a nu recurge la strategii de adaptare la situații negative. Unii au putut rezista și face față, alții însă s-au cufundat și mai mult în probleme.

■ În cadrul intervenției la MACRO, ați menționat, între altele: „Criza Covid-19 a arătat foarte clar unde există deficiențe și inegalități, care țări au un sistem de protecție valabil și care - nu...”. Vă rog să exemplificați - ce modele au funcționat cel mai bine și pe care am putea să le preluăm noi?

■ În ceea ce privește protejarea populației împotriva șocurilor, prima diferență-cheie dintre țări a fost între cele cu sisteme de asigurări sociale (contributive) și politici de piață a muncii mai puternice - mai ales acolo unde majoritatea populației activează în sectorul formal sau unde, în ultimii ani, s-au făcut eforturi pentru a aduce în câmpul legal lucrătorii informal - și cele care nu dispun de asemenea sisteme de asigurare socială și politici ale pieței muncii. Gândiți-vă la asigurările de șomaj, gândiți-vă la subvențiile salariale - acestea sunt concepute pentru a fi stabilizatori în mod automat și așa au funcționat! Evident, protejarea populației împotriva efectelor economice poate costa un procent mare din PIB, însă multe țări cu venituri mari au făcut acest lucru, investind, de exemplu, 15 la sută din PIB. Desigur, acest lucru s-a întâmplat mai ales în țările europene și ale OCDE - Germania, Marea Britanie etc. -, dar chiar și în unele țări din America Latină și Asia. A doua diferență esențială, în special, în țările care nu dispun de mecanisme de asigurări sociale puternice, a fost modul în care au folosit ajutorul social necontributiv. Înainte de toate, au existat unele țări cu sisteme mai puternice, care au putut să se bazeze pe acestea și să-i sprijine pe cei afectați de criză înainte ca să fie prea târziu: înainte ca oamenii să înceapă să recurgă la strategii

de adaptare la situații negative, cum ar fi vânzarea activelor, migrarea etc. În definitiv, a răspunde eficient la o criză înseamnă a ajunge la toți cei care au fost afectați (acoperire), cu un nivel adecvat de sprijin (adecvare), abordând numeroasele riscuri cu care se confruntă oamenii - nu doar pierderea veniturilor (exhaustivitate) -, înainte de a fi prea târziu (actualitate), răspunzând nevoilor celor afectați (responsabilitate) în mod eficient din punct de vedere al costurilor și durabil. Acestea sunt rezultatele pe care ar trebui să încercăm să le obținem în mod colectiv!

■ Cât de important a fost rolul pe care l-au jucat tehnologiile în abordarea pandemiei?

■ Ceea ce am văzut în mod clar este că țările cu sisteme de date și informații mai dezvoltate, de care dispune și sectorul protecției sociale, alături de sistemele de identificare digitală, au reușit să utilizeze datele existente pentru a extinde foarte rapid numărul de cazuri. Multe țări din America Latină au făcut acest lucru, dar și Pakistanul și Marocul, de exemplu - multe completând datele existente cu noi metode de colectare a datelor prin SMS, site-uri web dedicate sau aplicații. În mod similar, țările în care capacitatea de implementare, în special la nivel local, a fost mai bună, au putut să își folosească asistenții sociali și forța de muncă pentru a răspunde eficient - înțelegând nevoile în evoluție ale populației. Relația cu societatea civilă a fost, de asemenea, fundamentală: acolo unde guvernele au lucrat alături de ONG-uri, de organizații ale lucrătorilor informal, persoanelor cu dizabilități, femeilor etc., unde a existat un feedback constant dintre guvern și societatea civilă, adică unde guvernele au fost capabile să elaboreze programe care să răspundă în mod eficient nevoilor oamenilor. Există exemple interesante din Africa de Sud și Thailanda, dar și din țara mea, Italia. Evident, schimbările date nu se pot întâmpla peste noapte, dar există traiectorii promițătoare în unele țări și cred că problema Republicii Moldova este că ea dispune de multe din elementele fundamentale, acestea însă nu au fost utilizate în mod eficient.

Trebuie să înțelegem că șocurile sunt „noua noastră realitate”

■ Există un nou val de pandemie și un nou fel de confruntare între societăți, oameni și state, deoarece este dificil să susții o nouă carantină. Cum credeți că se va întâmpla

acest nou val? Putem vorbi despre un nou val de solidaritate între oameni, societăți sau va fi mai dificil să realizăm acest lucru?

■ În Italia, trecem prin aceasta chiar în prezent. Deși încă nu am ajuns la un al doilea blocaj complet, măsurile devin tot mai restrictive de la o săptămână la alta. Problema carantinei este că aceasta e impusă de guvern. Nu este doar un eveniment care se întâmplă din exterior, ci este o alegere foarte dificilă care e „impusă”. Dacă această alegere nu este împărtășită, dacă nu vine cu o abordare solidară care să aibă ca scop sprijinirea grupurilor de populație cel mai afectate, atunci riscul revoltelor în masă și al tensiunilor sociale este incredibil de mare. În Italia, în câteva orașe importante, au început deja proteste ale oamenilor care au fost forțați să-și închidă activitățile economice și nu au simțit că vor primi suficient în schimb. Ei sunt îngrijorați de plata facturilor, a creditelor ipotecare etc. De aceea, este atât de important ca COVID-19 să fie abordat ca un „pact” care vine din ambele părți. În Peru, asistența socială de urgență a fost etichetată în mod explicit „Bono Yo Me Quedo En Casa” („Voi rămâne cu suport acasă”).

■ S-a tot spus că lumea se va schimba după această pandemie - de la diminuarea consumului la revizuirea sistemelor de securitate și de protecție socială. La ce să ne așteptăm în domeniul social? Există un „remediu” universal sau, până la urmă, fiecare stat va decide individual pe ce cale merge și ce politici adoptă?

■ În fond, ceea ce am vrea să se întâmple este ca protecția socială să își îndeplinească pe deplin funcția de bază și să-i susțină pe cei care au nevoie, atunci când au nevoie: recunoscând că toți (inclusiv noi) sunt potențiali beneficiari ai protecției sociale într-o situație ca aceasta. Puterea unei societăți este echivalentă cu cea mai slabă dintre verigile sale. Trebuie să ne asigurăm că cei care sunt cel mai afectați de aceste tipuri de șocuri vor fi protejați... Iar cât privește remediu universal... sentimentul meu este că acesta nu există, există în schimb un mod universal în care ar trebui să ne preocupăm lucrurile. Ar trebui să ne dăm seama că șocurile sunt „noua noastră normalitate”: vor continua să apară diferite tipuri de șocuri, fie că e vorba despre o recesiune economică, o secetă, o iarnă incredibil de rece, o inundație, o pandemie sau chiar schimbări climatice. Indiferent de tipul de

șoc, acestea s-au multiplicat în ultimul timp, agravând vulnerabilitățile existente - trebuie să ne gândim sistematic la ce înseamnă acest lucru pentru sectorul și societățile noastre. Trebuie să privim înainte, să planificăm, să ne elaborăm strategiile ținând cont de riscuri, să înțelegem vulnerabilitățile populației noastre, să ne pregătim și, în cele din urmă, să înțelegem că crizele nu sunt altceva decât șocuri gestionate prost. Dacă am gestiona aceste șocuri în mod eficient, nu am ajunge la situații de criză. Acesta a fost și un mesaj crucial al crizei din 2008 - unele țări s-au descurcat mult mai bine decât altele, deoarece au investit în oameni.

■ **Pandemia a dezvăluit fragilitatea sistemului de protecție socială din Republica Moldova și vulnerabilitatea oamenilor. Ce ați sfătui autoritățile moldovenești să facă cu prioritate pentru a îmbunătăți protecția socială a grupurilor vulnerabile ale populației în contextul pandemiei?**

■ Este o întrebare dificilă pentru mine ca „persoană din afară”. Per ansamblu, dovezile internaționale din ultimii ani sunt incontestabile: efectele multiplicatoare ale unui sistem de protecție socială puternic nu pot fi negate. O protecție socială bună este un amortizor de venituri, care îi ajută pe oameni să nu nimerească în capcanele sărăciei (căzând din ce în ce mai adânc), oferind, în același timp, sprijin multidimensional mai larg persoanelor și gospodăriilor prin intermediul serviciilor de ocupare a forței de muncă, gestionării cazurilor de către asistenții sociali, sprijinului psihosocial, ca să aduc doar câteva exemple. Este esențial să luăm acest lucru în serios și să investim acum, căci amânarea nu va face lucrurile mai bune: costul inacțiunii va fi mult mai mare. Viteza cu care întreprinderile mici vor fi nevoite să se închidă din cauză că nu vor mai avea lichidități, viteza cu care oamenii vor începe a migra (de exemplu, în Republica Moldova), viteza cu care vor începe să apară tensiuni sociale vor fi inevitabile, dacă nu vor fi întreprinse acțiuni acum.

Nu este vorba doar de irigare „după” șoc

■ **De unde să începem?**

■ În primul rând, bazându-vă pe analizele și dovezile la care ați contribuit și dvs. - împărtășite în timpul Conferinței - privind

grupurile care au fost cel mai afectate și nevoile lor. În al doilea rând, bazându-vă pe sistemul dvs. existent: programele de asistență socială și asigurări sociale pe care le aveți și modul în care sunt gestionate. Republica Moldova a făcut investiții semnificative în sistemul său de protecție socială, de la reforma din 2008. Însă nu te poți opri doar la elaborarea unui program, acesta trebuie îmbunătățit în mod constant. De exemplu, aveți un sistem bun de înregistrare la cerere și CNAS ca o coloană vertebrală puternică a sistemului informațional pentru sector (cu informații despre beneficiarii actuali, dar și despre persoanele care au depus cereri în trecut). Unele țări au folosit aceste informații pentru a extinde rapid sprijinul: dacă oamenii au făcut efortul de a solicita sprijin din partea guvernului, este pentru că se află la nevoie. Multe țări, în timpul pandemiei COVID-19, au oferit sprijin solicitanților anteriori de ajutor, simplificând criteriile de eligibilitate și măbind acoperirea. În al treilea rând, pe termen mediu, merită sprijinit gradual procesul de tranziție către acoperire prin asigurări sociale obligatorii și subvenționate - există multe istorii de succes documentate de către Organizația Internațională a Muncii. Se pot face multe... acesta este doar începutul.

■ **Cum construim un sistem social incluziv și echitabil? Cât de realistă este identificarea unei forme de solidarizare și justiție socială la nivel global? Sau această pandemie va face statele să fie mai egoiste?**

■ Sentimentul meu este că suntem la intersecție și am putea merge în orice sens. Evident, chiar și țările care sunt în mod tradițional donatoare și care au cheltuit acum un procent masiv din PIB pentru a-și sprijini populația, își vor reduce probabil finanțarea către alte state (în special, în cazul în care angajamentele sunt exprimate ca % din PIB). Va exista o chemare la austeritate și, pe termen mediu, acesta poate fi un mare risc cu care trebuie să luptăm. Orice se poate întâmpla, de aceea, ar trebui să ne asumăm responsabilitatea și să ne asigurăm că raționamentul investițiilor în sectorul social va fi o prioritate de politici, căci, în cele din urmă, aceasta, pe termen mediu, este în beneficiul nostru comun.

■ **Dar putem vorbi despre solidaritatea internațională astăzi? De exemplu,**

Republica Moldova a fost mult ajutată de UE, de statele membre ale UE, dar, în același timp, nu putem aștepta în mod constant o astfel de asistență. Ar trebui să construim ceva mai durabil. Deci, cum ați califica acest lucru - este solidaritate sau caritate ceea ce primim acum, în vremuri de pandemie?

■ Nu sunt expert în acest subiect, dar ceea ce pot să spun este că țările care au reușit să răspundă eficient chiar și în această criză au fost țările care au depășit abordările caritabile și care au început să-și asume responsabilitatea pentru spațiul lor fiscal, pentru a sprijini populația săracă și vulnerabilă; țările în care sectorul protecției sociale nu este finanțat de donatori, ci finanțat intern; unde au existat decizii curajoase și inovatoare privind modul de finanțare a sectoarelor sociale, de la combaterea nivelurilor minime ilicite de finanțare la reformarea impozitării în direcție progresivă. Acestea fiind spuse, există unele tipuri de crize ce depășesc capacitățile naționale de răspuns, așa că nu cred că solidaritatea globală și asistența umanitară vor dispărea vreodată, și aceasta nu se va întâmpla din motive întemeiate.

■ **Cum ajută politicile de incluziune statele să fie mai reziliente față de crize?**

■ Așa cum am spus mai sus, suntem la fel de puternici pe cât sunt cele mai slabe verigi ale noastre. Imaginați-vă un câmp de plante, care brusc sunt lovite de o cresc secetă. Dacă plantele nu vor avea irigare, în timpul secetei ele vor muri, iar recolta va fi compromisă în totalitate. O mică investiție în irigare poate salva aceste plante. Același concept se aplică și în cazul nostru - ca ființe umane, ca societate, trebuie să ne asigurăm că udăm, că oferim sprijin celor care au nevoie și atunci când au nevoie - construind această rezistență în timp. Desigur, nu este vorba doar de „irigare” după șoc, există multe lucruri ce pot fi făcute din timp: întărirea semințelor și a solului. Același lucru e valabil pentru noi - o protecție socială eficientă, adecvată și cuprinzătoare în perioadele „obișnuite”/non-șoc va ajuta la întărirea capacităților oamenilor de a face față, ajutându-i să stea pe propriile lor picioare.

■ **Mulțumesc pentru interviu!**

Sorina Ștefăruț

Editorial

MACRO 2020, în căutare de soluții post-criză

**Adrian Lupușor, director
executiv Expert-Grup**

Cel puțin o dată în an este important să analizăm MACRO tendințele economice și sociale la nivel de țară pentru a identifica atât constrângerile, cât și oportunitățile de dezvoltare. O asemenea analiză a realității (eng.: reality check), făcută la rece și în bază de evidențe, este crucială pentru formularea intervențiilor de politici adecvate. Acest exercițiu este extrem de necesar, în special, în contextul „noii normalități” (eng.: new normal) de astăzi, când evoluțiile economice și sociale devin din ce în ce mai incerte și mai expuse numeroaselor șocuri. În condițiile date capacitatea de adaptare definește, de facto, reziliența în situații de crize pentru țară, precum și pentru firme/populație.

Tocmai acestui subiect - reziliența economică și socială față de crize - i-a fost dedicată actuala ediție a Conferinței internaționale MACRO 2020. Tema în cauză derivă din faptul că, în anul curent, Republica Moldova a fost lovită de o criză sanitară și economică fără precedent, provocată de răspândirea la nivel global a virusului SARS-CoV-2, iar situația a fost agravată și de secetă. Drept urmare, economia țării urmează să se comprime cu circa 7,5% în 2020 (conform scenariului de bază). Chiar dacă pentru 2021 anticipăm o revenire economică de circa 4-5%, pe fundalul bazei de comparație scăzute, a disipării efectelor secetei, dar și a ameliorării graduale așteptate a situației pandemice, recesiunea va fi chiar mai gravă față de cea din 2009. Astfel, conferința MACRO 2020 a pus în discuție impactul suprapunerii acestor două șocuri (pandemia și seceta), precum și recomandările de politici necesare pentru compensarea pierderilor economice și sociale, dar și pentru fortificarea rezilienței față de viitoarele crize.

O economie care deja încetinește

Accentul pe reziliență al MACRO 2020 vine în contextul nivelului slab de pregătire a țării în fața crizei și, implicit, a secetei

din acest an. De facto, criza a prins Republica Moldova cu o economie care deja încetinește (bunăoară, exporturile de bunuri au început să scadă încă din noiembrie 2019), cu un spațiu fiscal limitat (deficitul bugetar era planificat să depășească pragul de 3% din PIB) și cu un nivel scăzut de competitivitate, dezvoltare umană și eficiență a luptei cu corupția. Spre exemplu, o simplă analiză a scorurilor curente în funcție de cei mai cunoscuți indici internaționali, relevanți pentru evaluarea stării unei țări (PIB pe capita¹, Indicele Global al Competitivității², Indicele Dezvoltării Umane³ și Indicele Percepției Corupției⁴), relevă faptul că Republica Moldova și-a înrăutățit poziția în comparație cu alte state din Europa Centrală și de Est (ECE)⁵ și a stagnat în comparație cu vecinii săi (România și Ucraina).

Pe lângă recesiunea de 7,5% în 2020, un alt impact al pandemiei ține de accentuarea inegalităților, care și până acum prezentau provocări importante pentru țară. La nivel de companii, au crescut inegalitățile dintre întreprinderile mici și mijlocii, majoritatea slab pregătite pentru un asemenea șoc, și cele mari, care sunt mai reziliente grație înzestrării tehnologice, a rezervelor de lichidități și a contractelor pe termen lung cu furnizorii și clienții. La nivel de populație, indicatorii pieței muncii și ai veniturilor relevă că cel mai mult au fost afectate femeile, tinerii, persoanele cu nivel scăzut de studii și cele cu venituri mici. Drept urmare, în lipsa unor politici adecvate de răspuns, pandemia a agravat inegalitățile economice și sociale din Republica Moldova, fapt ce prezintă repercusiuni majore asupra stării țării: creșterea ratei sărăciei și a tensiunilor sociale, înrăutățirea cadrului concurențial cu impact negativ asupra bunăstării consumatorilor și, nu în cele din urmă, stimularea unui nou val migraționist ce ar putea să se contureze după eliminarea restricțiilor de circulație internațională.

1 PIB per cap de locuitor, PPP (\$ internațional curent), raportat de Banca Mondială în baza de date pentru indicatorii mondiali de dezvoltare.

2 Prezentat în Rapoartele anuale de competitivitate globală ale Forumului Economic Mondial

3 Calculat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare

4 Calculat de Transparency International.

5 Albania, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovenia, Slovacia, Ucraina

Strategia anti- și post-criză, o urgență

Deși costurile coronacrisei pentru economie (impact asupra PIB) sunt estimate la circa 40 de miliarde de lei (proгноză pentru întreaga durată a șocului, în baza modelului de echilibru general calculat), Guvernul nu a reușit să elaboreze un program anticriză complex pentru firme și populație. Spre exemplu, pentru Programul de subvenționare a dobânzilor la creditele luate de firme în contextul pandemiei au fost alocate doar 90 de milioane de lei, iar pentru subvenționarea -salariilor angajaților care s-au aflat în șomaj tehnic sau staționare au fost alocate doar 320 de milioane de lei. Aceste intervenții sunt incomensurabile cu valoarea pierderilor economice generate de pandemia COVID-19, chiar și în contextul constrângerilor bugetare limitate în care activează Guvernul. Fiind estimat la doar 0,4% din PIB, sprijinul dat este net inferior și față de alte țări europene, unde se alocă în medie de la 3% la 6% din PIB pentru măsuri anti-criză.

Republica Moldova are nevoie urgent de o strategie anti- și post-criză, care să includă o viziune pe termen scurt și lung, precum și măsuri ferme, cu accent pe cei mai vulnerabili. În acest sens, Guvernul trebuie să valorifice elementele macroeconomice care au demonstrat până acum reziliență (în pofida crizei, Republica Moldova nu o duce prost chiar la toate capitolele). Acestea țin de o pondere relativ scăzută a datoriei de stat în PIB, care este de circa două ori mai mică față de plafonul maxim admis; sistem bancar bine capitalizat și lichid; mediu inflaționist moderat; moneda națională relativ stabilă și ținută sub control și nivel confortabil de rezerve internaționale deținute de BNM. Pe lângă aceasta, Republica Moldova are un Acord de Asociere cu Uniunea Europeană și poate mobiliza importante resurse financiare, tehnice și umanitare de la partenerii de dezvoltare. Toate aceste oportunități trebuie valorificate pentru mobilizarea resurselor financiare pentru un program anti-criză de circa 20 de miliarde de lei (jumătate din pierderile totale generate de coronacriză, în ipoteza că cealaltă jumătate va fi absorbită de companii prin optimizări și respecializări).

În particular, trebuie de majorat emisiile de valori mobiliare de stat, în paralel cu reducerea graduală a normei rezervelor obligatorii. Aceasta va permite statului să se împrumute mai mult și la rate avantajoase de la băncile comerciale în condițiile abundenței de lichidități din sistemul bancar. În plus, este necesar de ameliorat relațiile cu partenerii de dezvoltare și de eficientizat coordonarea asistenței externe. În acest sens, Uniunea Europeană a pus deja la dispoziția Republicii Moldova circa 187 de milioane de euro pentru revenirea din criză. Fonduri importante au fost mobilizate și de Banca Mondială și alți parteneri de dezvoltare. Nu în cele din urmă, Chișinăul poate

emite euroobligațiuni ce ar putea mobiliza circa 500 de milioane de euro pentru măsuri ce ar permite relansarea economiei în perioada post-criză (ex.: investiții în infrastructură).

Prețul inacțiunilor, de regulă, este mult mai mare...

Resursele mobilizate trebuie direcționate de urgență către două obiective de bază ale programului anti-criză: menținerea locurilor de muncă și asigurarea solvabilității firmelor viabile. Primul obiectiv este necesar pentru a evita o creștere rapidă a șomajului, care va face revenirea din criză mult mai dificilă și mai costisitoare (vor fi ratate investițiile anterioare ale firmelor în instruirea angajaților, precum și deprinderile/calificările lor, cu costuri mari asupra productivității muncii). Aceasta poate fi realizat prin măsuri de subvenționare a timpului de muncă redus după modelul german „kurtzarbeit” (statul compensează partea din salariul pierdut în urma reducerii numărului de ore lucrate) și majorarea alocațiilor pentru șomaj tehnic. Al doilea obiectiv este important pentru a preveni creșterea în lanț a ratei de insolvabilitate în sectorul privat, ceea ce va genera „efectul bulgărelui în lanț”, agravând și mai mult criza. Acest deziderat poate fi atins prin dezvoltarea unui program amplu de garantare a creditelor bancare pentru scopuri urgente - bunăoară, plata furnizorilor, achitarea creditelor comerciale sau bancare etc.

Evident, un astfel de program trebuie pus în aplicare în mod precaut, pentru a exclude eventuale abuzuri și irosirea banilor publici, iar sprijinul trebuie să meargă spre companii care, deși întâmpină riscuri de solvabilitate, sunt *viabile* pe termen mediu și lung. La fel, sunt necesare programe de granturi și subvenții de stat ce ar putea fi cofinanțate de partenerii de dezvoltare - pentru promovarea digitalizării afacerilor, dezvoltarea abilităților de management și de marketing a antreprenorilor, facilitarea accesului direct al producătorilor la piețe, stimularea utilizării/procesării materiei prime locale, promovarea producătorului autohton și a exporturilor de produse procesate și cu valoare adăugată sporită.

Înțelegem că Guvernul Republicii Moldova activează într-un spațiu fiscal limitat, însă experiența altor țări din regiune, dar și a modului cum (nu) a fost gestionată criza economică din 2009, a demonstrat că prețul inacțiunilor este mult mai mare față de costul acțiunilor pe timp de crize atât de profunde. În acest sens, este necesară o gândire mai vizionară din partea decidenților, o coordonare mai bună între instituțiile statului responsabile de stabilitatea macroeconomică și ameliorarea relațiilor cu partenerii de dezvoltare.

Și în această criză, problema noastră rămâne lipsa de viziune strategică

Marcel Spatari, economist, director Syndex România

Zilele în care s-a ținut Conferința MACRO au coincis cu reintroducerea, în mai multe țări, a restricțiilor pandemice. Iar procesul a tot continuat de atunci, ceea ce înseamnă și noi limitări ale activităților, respectiv noi provocări pentru state și sistemele lor economice care abia de au reușit să nu sucumbă după carantina din primăvară. Între aceste două „variabile” se află oamenii - cei care și-au pierdut locurile de muncă sau cei care astăzi riscă să și le piardă; cei care trebuie să-și hrănească familiile și pentru care, în funcție de țara în care trăiesc, respectiv de capacitatea de reziliență a statului - o nouă carantină este un dezastru din care nu se știe dacă își vor mai reveni. Cum au răspuns statele la această criză, cum au asigurat echilibrul dintre supraviețuirea economiei și protecția angajaților, și cum poate fi regândit modelul de funcționare a economiei, pentru a-l face mai rezistent la crize? Despre aceasta am discutat cu economistul Marcel Spatari, director Syndex România, membră a Grupului francez Syndex, care oferă expertiză și consultanță economică partenerilor de dialog social din Europa.

Problemele de credibilitate a guvernării au devenit și mai accentuate

■ Dle Spatari, astăzi ideea că autoritățile de la Chișinău au eșuat în gestionarea crizei pandemice este aproape o axiomă. Totodată, nu este exclus că fiecare se gândește la ceva anume atunci când spune asta - fie la numărul de infectați, fie la faptul că mâine nu va mai avea pe ce cumpăra pâine. Dvs. la ce vă gândiți?

■ Eu mă gândesc la aspectul socio-economic, îmbinat cu cel medical. Am

văzut recent o analiză comparativă dintre Suedia - care, în încercarea de a salva economia, a luat o cale specifică în contextul măsurilor restrictive - și alte țări din Scandinavia. Însă timpul și statisticile au arătat că numărul de infectați în Suedia, dar și numărul de morți, este mult mai mare comparativ cu Finlanda și Norvegia luate împreună (care, cumulativ, au cam același număr de locuitori ca și Suedia). Abordarea „separată” nu i-a ajutat nici să dezvolte imunitatea colectivă a populației, pe care s-a mizat, nici să-și salveze cu adevărat economia. Dimpotrivă, economia Suediei a suferit la fel de mult ca cele ale vecinilor ei. Economia de azi este mult prea

globalizată și marile întreprinderi oricum depind de situația mondială sau, cel puțin, regională. „Experimentul” suedez n-a funcționat.

■ În general, a existat și mai există o mare polemică: salvăm oamenii ori salvăm economia? Ce au arătat aceste aproape opt luni pandemice?

■ Măsurile de salvagardare sunt necesare pentru ambele. Dar, dacă dai mai multă importanță economiei decât oamenilor, riști să le pierzi pe ambele. Nimeni nu neagă că economia este în mare suferință în toată lumea, inclusiv în Republica Moldova. Însă, vreau să menționez câteva aspecte aici - înainte de toate, faptul că măsurile restrictive din primăvară au funcționat, iar populația a răspuns destul de eficient la îndemnul autorităților de izolare și de „a sta acasă”. Doar că, pentru a sta acasă, ai nevoie de un soi de pernă de aterizare - o rezervă financiară, alimentară. Când aceasta se epuizează, e firesc că începi să pui la îndoială restricțiile... Așadar, autoritățile au început bine și la timp, dar pentru că mesajele lor ulterioare au fost mai mult decât confuze - în special, în privința sprijinului socio-economic pe care urmau să-l ofere -, salariații au înțeles că nu mai pot să stea acasă, în concedii din cont propriu sau în șomaj tehnic. Când au văzut că Guvernul nu are de gând să ofere sprijinul scontat, au început să pună la îndoială și mesajele referitoare la pandemie și la măsurile de protecție împotriva noului coronavirus. Problemele de credibilitate a guvernării au devenit și mai accentuate în această criză pandemică.

■ S-a pretins că sunt ajutați lucrătorii medicali, iar ceilalți... pe cont propriu.

■ Eu am o mare problemă și cu felul în care au fost sprijiniți lucrătorii medicali - și nu doar pentru faptul că, oferindu-le compensații celor care s-au îmbolnăvit la locul de muncă, riști să admiți și breșe în sistem, și teorii ale conspirației în mod sistematic. Salariile trebuie majorate în mod sistemic și constant, astfel încât salariații

care vin în sistemul medical să aibă un venit care să le asigure o viață decentă. Convingerea mea e că practica bonusurilor trebuie revizuită - ele pot fi utile, dar nu pot și nu trebuie să înlocuiască salariile.

Guvernul nu a pus accent pe păstrarea locurilor de muncă

■ **Cum apreciați măsurile social-economice oferite de Guvern în perioada dată?**

■ În cadrul Conferinței MACRO 2020 s-a adus exemplul unor țări din America Latină, unde s-au oferit bonusuri „de stat acasă”, așa și s-au numit. Nu zic neapărat că, în Republica Moldova, astfel de bonusuri ar fi trebuit să se dea la toți, dar persoanele economic active, care contribuie la buget, ar fi trebuit să fie susținute astfel, pentru a li se păstra locurile de muncă. Dar aceasta nu a fost o prioritate în pandemie la noi. Problema cea mai mare a felului în care a gestionat Guvernul de la Chișinău criza ține de faptul că nu a pus accent pe păstrarea locurilor de muncă.

■ **Apropo de locuri de muncă pierdute în pandemie, în cadrul conferinței ați anunțat o cifră de vreo patru ori mai mare decât cea a șomerilor înregistrați oficial în această perioadă. De unde vin estimările de „între 60-80 de mii”?**

■ Înainte de toate, cred că este absurd să ne imaginăm că toți cei care și-au pierdut locul de muncă s-au dus imediat să se înscrie „la șomaj” - nu avem nici cultura necesară, dar nici beneficii evidente. Este adevărat că în timpul pandemiei ajutorul de șomaj crescuse până la o sumă cât de cât decentă, echivalentă cu salariul minim pe economie și mai multă lume s-a înregistrat la Oficiul forței de muncă. Din păcate, în Republica Moldova nu există încă un registru unic al contractelor de muncă, așa cum este în România (deși am înțeles că un registru similar este în fază de testare și că va fi funcțional din 2021) - drept urmare, nu putem să știm câte contracte de muncă au fost reziliate în perioada pandemiei. De aceea, pentru a face estimarea, am analizat volumul încasărilor la Bugetul Asigurărilor sociale

de stat și al Asigurărilor obligatorii de asistență medicală pe durata pandemiei. Sunt încasări pe care colectate în baza unor salarii... Datele arată că fondurile de salarizare au scăzut cu peste zece la sută, ceea ce înseamnă echivalentul a între 60 și 80 de mii de salariați. Nu știm exact cauza neplății - pot fi concedii neplătite, impactul șomajului tehnic etc. -, dar cifra reflectă amploarea pierderii veniturilor salariaților.

■ **Cum se va răsfrânge această diminuare a veniturilor asupra economiei?**

■ Scăderea veniturilor este o caracteristică firească a unei asemenea crize, iar având mai puțini bani oamenii își gestionează mai atent consumul, care se restructurează, la rândul său. Bunăoară unii oameni nu vor merge la magazin să cumpere haine, ci la piață, iar acesta înseamnă consumul de produse nefiscalizate, mai puține plăți TVA și, ca urmare, mai puține defalcări la Buget. Un cerc aproape vicios, în care până la urmă tot oamenii suferă. Printre posibilele efecte bune ar risca să trec șansa ca producătorii autohtoni de produse alimentare să câștige cote de piață, oamenii orientându-se mai mult spre produse locale, care deseori sunt mai ieftine. Bineînțeles că rămâne piața importurilor ieftine din Est, care de asemenea ar putea să profite de situația de azi.

Crizele sunt oportunități, dar nu la nivel macro

■ **Rezultă că, totuși, „crizele sunt o oportunitate” - afirmație pe care o tot auzim de când a izbucnit pandemia. Va fi ea astfel și pentru cei care trăiesc din salarii? Vom asista la o restructurare a economiilor naționale într-o „beneficiu tuturor”?**

■ Personal, nu sunt adeptul acestui enunț. Dacă ai pus mâna în foc și te-ai ars, ai învățat o lecție, însă arsura a rămas, iar cicatricea depinde de puterea focului. Deci, nu pot spune că a băga mâna în foc este o oportunitate... Crizele sunt oportunități, dar nu la nivel macro. Pentru o anumită companie, pentru un anumit sector de piață, pentru o anumită durată - da, pot fi. Nu pentru toate odată însă, așa cum se întâmplă acum... În plus, mai mereu,

primele companii care sunt afectate de criză sunt cele mici, care nu dispun de resurse financiare suficiente pentru a depăși criza, iar statul nu le ajută. Și atunci este posibil ca marile companii să le cumpere pe cele mici și să le scoată de pe piață, ceea ce va conduce la întărirea monopolurilor. Așadar, unde este „oportunitatea”? Și pentru cine această situație este o „oportunitate”?

■ **În procesul de salvare, guvernele trebuie să încline spre cei mici ori să se conducă de principiul echității?**

■ Trebuie să existe echitate, dar echitatea uneori înseamnă să îi susții pe cei mici. Nu trebuie ignorați nici cei mari, pentru că ei sunt prea mari ca să falimenteze („too big to fail”). Oricum, totul depinde de strategiile guvernelor. În Franța, de exemplu, strategiile și mecanismele de păstrare a locurilor de muncă pe durata crizelor sunt construite în jurul conceputului de competitivitate. Adică, economia franceză trebuie să-și mențină competitivitatea pe piața internațională, ceea ce înseamnă, în cazul lor, competențe și un grad mai ridicat de complexitate al economiei față de alte țări. Astfel, în caz de crize, inclusiv sectoriale, statul poate să intervină și chiar să plătească indemnizații de șomaj tehnic pentru a menține locurile de muncă și forța calificată de muncă, iar odată cu aceasta - competențele și implicit competitivitatea firmelor. Pentru că ei au înțeles: competențele se câștigă greu și se reconstruiesc și mai greu.

■ **În cadrul conferinței ați adus mai multe date comparative pe țări. Există o țară ce a acționat complex față de firme și angajați sau fiecare a făcut „cât a putut”?**

■ Statul trebuie să ajute economia să funcționeze și să intervină ca un asigurator în anumite situații critice, dar statul nu se poate substitui firmelor. Acum o sută de ani, în caz de criză, guvernele puteau să intervină și să naționalizeze unele sectoare strategice; astăzi nu se mai întâmplă așa ceva, cel puțin nu în Europa. Drept urmare, guvernele au rolul de medic ce ajută un pacient și depinde de ambii cum evoluează lucrurile. Măsuri perfecte nu există, dar contează mult cât ești de pregătit atunci când vine criza. În Occident, în țările UE în

special, guvernele au învățat lecția ultimei crize economice, din 2008-2009, când au fost afectate sever multe sectoare. Au inventat mecanisme care se aplică și astăzi - pentru că și-au dat seama că, de regulă, costul inacțiunii este mai mare decât cel al acțiunii - și au susținut masiv angajații, au pompat bani pentru a salva cât mai multe locuri de muncă. În plus, după carantina din primăvară, dialogul dintre țările UE s-a dus în jurul identificării unui mecanism de relansare a economiei după ce faza critică va fi depășită... Dacă, în perioada crizei resursele existente sunt alocate pentru măsuri socio-economice - de exemplu, pentru finanțarea șomajului tehnic -, în faza post-criză resursele sunt orientate preponderent spre proiecte de infrastructură, de cercetare și dezvoltare, care să conducă la creșterea competitivității economiei țărilor europene. România, de exemplu, a adoptat recent un plan de relansare de 100 de miliarde de euro pe zece ani de zile și care este foarte mult axat pe investiții în infrastructură. Raportat la dimensiunea economiei Republicii Moldova, un plan similar ar însemna cam cinci miliarde de euro pentru zece ani.

Resursele au fost utilizate preponderent „pompiestic”

■ Unde se înscrie în acest context Guvernul de la Chișinău?

■ În general, cred că în Republica Moldova se pedalează prea mult pe discursul: „haideți să mai acordăm niște facilități, poate mai vin niște investitori”, pe când ar trebui să zicem: „haideți să revigorăm infrastructura și să investim în oameni...”. Pentru că investitorii ar veni, poate, la salariile mici din Republica Moldova, dar dacă nu există competențe acest fapt nu mai contează atât de mult. Forța de muncă ieftină este un avantaj pe termen scurt și pentru afaceri cu o complexitate mică a proceselor și cu lucru manual intens. Acest avantaj competitiv trebuie să fie mai mult implicit decât explicit și nu este bine să-l perpetuăm. Guvernul trebuie să investească în competențe, în cercetare, inginerie... nu doar în facilități fiscale, căci dacă tai tuturor taxele nu vei mai avea încasări la buget. Și încă un aspect: mulți investitori străini importă diverse componente din alte țări,

pe care le assemblează în Republica Moldova și apoi le re-exportă, pe când ar putea fi dezvoltat un lanț de aprovizionare intern - firme mici, care să producă piesele necesare investitorilor străini, de exemplu din sectorul de automotive. Să faci astfel încât firmele nemțești din Zonele Economice Libere să cumpere din interiorul țării ceea ce astăzi importă din China.

■ „Subtitlul” conferinței MACRO a fost „lecții învățate din pandemie”. Ce am învățat noi ca stat, ca țară, ca societate din această criză care încă durează?

■ Cred că problema noastră rămâne lipsa de viziune strategică. Resursele, pe lângă faptul că sunt limitate, sunt utilizate ad-hoc, „pompiestic”. Republica Moldova a alocat doar 0,5% din PIB pentru compensarea impactului economic al măsurilor restrictive legate de COVID-19, spre deosebire de alte țări din regiune, care au transferat în această direcție între 3-5% din PIB. În plus, în Republica Moldova mai puțin de 10% din sumele promise au ajuns fizic la destinatari, din diverse motive. Pentru comparație, România și alte țări din regiune au mers pe ideea plăților directe către populație, subvenționând venitul angajaților în acest mod. În România, pentru șomajul tehnic au fost alocate 520 de milioane de euro, de care au beneficiat 1,5 milioane de oameni. Raportat la proporțiile Republicii Moldova, aici o astfel de măsură ar fi costat cam 500 de milioane de lei. Guvernul de la Chișinău a alocat de trei ori mai mult pentru susținerea măsurilor economice - din care însă a cheltuit real mai puțin de 10%, cum am spus mai sus -, iar impactul a fost minim. Totuși, aș menționa și câteva aspecte pozitive: Guvernul a început să caute soluții pentru a gestiona mai bine forța de muncă, acum se pare că discută cu patronatele despre introducerea unor mecanisme inspirate de modelul german „Kurzarbeit”. Acest model însă are și dezavantajele sale, făcând mai flexibile relațiile de muncă și în afara perioadelor de criză. Un alt aspect e că măsurile de susținere a economiei luate în perioada restricțiilor au fost condiționate de salarii - valoarea subvenționării dobânzilor, bunăoară, a depins de fondul de salarii pe care l-au avut firmele înainte de pandemie. Respectiv, indirect, au fost recunoscute și stimulate companiile care înainte de criză au plătit salarii corecte. Cel puțin în teorie.

Este puțin, trebuie mai multă pro-activitate a statului, dar mici progrese există.

■ Cum credeți că vom arăta, ca economie și ca țară, în martie viitor, când se va face un an de pandemie?

■ Nu mă aștept la schimbări fundamentale și radicale în Republica Moldova, nu văd niciun semn în acest sens și asta indiferent de rezultatul alegerilor prezidențiale. Cel mai probabil Guvernul își va păstra stilul „pompiestic”, continuând să răspundă la nevoile imediate și gestionând bugete mici. Fragilă va rămâne și economia, căci ne aflăm într-o perioadă în care chiar este foarte greu să atragi fluxuri financiare din afara țării. Multe companii, din cauza incertitudinii care persistă, își vor restrânge planurile de investiții. Va fi o anumită relansare față de primăvara și vara lui 2020, dar totul depinde de dinamica pandemiei din punct de vedere medical. Cert este că va trebui să luăm niște decizii radicale strategice, inclusiv de natură geopolitică. În opinia mea, este nevoie de decizii mai clare privind regiunea transnistreană, care sunt greu de luat și pot fi dureroase; de o avansare mai dinamică pe direcția aquis-ului comunitar și a normelor europene, inclusiv pe domeniul fiscal (cum ar fi TVA, a cărei rambursare în UE este o normalitate, iar la noi este prezentată ca un avantaj oferit de stat). Dar pentru aceasta trebuie să te întâlnești mai des cu lideri europeni decât cu Putin sau cu Erdogan. Abia atunci când Republica Moldova va da semnale clare că se apropie de modelul european de dezvoltare, investitorul străin va fi mai dispus să vină în țară, pentru că va avea mai multă încredere că vor respectate niște standarde-cheie - fiscale, judiciare etc. Dacă nu ai încredere în aceste sisteme, nu mai contează cât de bun este vinul în Moldova și cât de ieftină e forța de muncă pe care, să recunoaștem, o găsești tot mai greu. Pandemia i-a adus pe mulți moldoveni acasă, dar forța de muncă tânără și calificată fie nu s-a întors, fie... abia așteaptă să fie ridicate restricțiile de circulație ca să plece din nou. Deocamdată, ei nu își văd viitorul aici. Și trebuie să acționăm, dacă dorim să nu pierdem definitiv trenul.

■ Vă mulțumim pentru interviu și să ne auzim în timpuri mai bune!

Sorina Ștefăruță

Opinia expertului

Raportul de Stare a Țării 2020: o ediție pandemică

Pandemia COVID-19 a declanșat o criză globală de amploare, care a afectat majoritatea populației lumii și și-a pus amprenta pe toate fenomenele sociale, economice și politice ale anului 2020. Pandemia COVID-19 este și „subiectul special” al Raportului de Stare a Țării 2020, prezentat la recenta Conferință internațională MACRO. Tradițional, studiul a fost elaborat de către echipa Centrului analitic independent „Expert-Grup” în parteneriat cu Friedrich Ebert Stiftung (FES). Alături de problema coronacrizei, amplificată de seceta din anul curent, și a felului în care a răspuns la acestea Republica Moldova, Raportul face o analiză a situației economice și sociale din țară. Principalele tendințe și evoluții pe care le-au suportat firmele, guvernanțele și oamenii în perioada dată ne sunt prezentate prin prisma autorilor - Adrian Lupușor, Denis Cenușă, Iurie Morcoțilo, Alexandru Fală și Stas Madan. În continuare, vă propunem un rezumat al studiului, cu mesajele-cheie ale acestuia. Raportul integral poate fi accesat la http://fes-moldova.org/fileadmin/user_upload/2020/Publications/RST_final_RO.pdf.

Anul 2020 a fost marcat de pandemia COVID-19, care a prins Republica Moldova nepregătită și ale cărei repercusiuni au amplificat vulnerabilitățile de bază ce țin de starea țării. Deja în debutul lui 2020,

până la declanșarea crizei pandemice, economia Republicii Moldova începuse să se încetinească, deficitul bugetar deja era planificat în creștere, iar unii indicatori macroeconomici de bază (ex.: exporturile) erau în minus. Pe lângă

aceasta, țara a intrat în pandemie cu un nivel scăzut de competitivitate (locul 86 din 141 de state conform Raportului global de competitivitate 2019 (similar cu Ucraina, Tunisia, Sri Lanka și Liban)) și de libertate economică (locul 87 din 180 de state conform Indicelui libertății economice 2020 al Fundației Heritage (alături de Belarus și Samoa)), precum și un nivel înalt de corupție (locul 120 din 180 de state conform Indicelui privind percepția corupției 2019, realizat de Transparency International (alături de Sierra Leone, Niger și Pakistan)). Potrivit sondajelor, nici majoritatea firmelor nu au dat dovadă de pregătire pe măsură, intrând în pandemie fără resurse financiare de rezervă și fără instrumente de guvernanță internă pentru administrarea crizelor, cu un nivel scăzut de înzestrare tehnologică, deținând capacități limitate de gestionare a instrumentelor digitale și cu o minimă diversificare a furnizorilor și canalelor de desfacere. Toate aceste vulnerabilități, care măcinau starea țării de la an la an, s-au agravat substanțial pe fundalul repercusiunilor provocate de pandemie. Astfel, competitivitatea multor companii a fost subminată prin restricționarea accesului la materii prime, piețe de desfacere și capital/resurse financiare, precum și din cauza scăderii productivității muncii; iar calitatea proceselor democratice, a procesului legislativ și a elaborării politicilor publice s-a înrăutățit.

Republica Moldova continuă să piardă din competitivitatea externă și nu reușește să asigure convergența cu vecinii săi și cu alte țări din Europa

Centrală și de Est. Analiza scorurilor în funcție de cei mai cunoscuți indici internaționali de comparație, care sunt relevanți pentru evaluarea stării țării (PIB per capita, Indicele Global al Competitivității, Indicele Dezvoltării Umane și Indicele Percepției Corupției), relevă faptul că Republica Moldova și-a înrăutățit poziția în comparație cu alte state din Europa Centrală și de Est (ECE), și a stagnat în comparație cu vecinii săi (România și Ucraina). Singurele îmbunătățiri pozitive au putut fi observate pentru dinamica PIB-ului pe capital, unde s-a produs o oarecare convergență marginală. Aceasta denotă carențele privind calitatea și durabilitatea creșterii economice pe care Republica Moldova a înregistrat-o în ultimii ani, deoarece nu a permis țării să își îmbunătățească semnificativ competitivitatea externă. În timpul crizei COVID-19, diferența de dezvoltare, comparativ cu regiunea ECE, va continua să crească, ceea ce va afecta negativ starea țării și va genera riscuri semnificative pe termen mediu și lung (de exemplu, eșecul de a concura pentru investiții străine directe în regiune, emigrarea populației cu vârstă aptă de muncă, slaba integrare în lanțurile internaționale de aprovizionare și în procesele de globalizare/regionalizare etc.).

Criza sanitară a dezvoltat și criza cronică de încredere între populație și guvernare, care s-a acutizat pe fundalul repercusiunilor sociale și economice ale pandemiei, în paralel cu un răspuns inefficient anticriză din partea Executivului. Coeziunea slabă dintre populație și guvernare a fost mereu o problemă acută, care a definit starea țării de la an la an. Majoritatea sondajelor de opinie relevă faptul că cea mai mare parte a cetățenilor consideră că lucrurile în Republica Moldova merg într-o direcție greșită, iar principalele instituții ale statului (partidele politice, Guvernul,

Parlamentul și sistemul de justiție) sunt la limita inferioară a încrederii. Aceasta a subminat și mai mult eficiența măsurilor de atenuare și de gestionare a epidemiei - oamenii au ignorat aproape în totalitate cerințele elementare de protecție, cum ar fi purtarea măștilor și respectarea distanței fizice, fapt ce a agravat și mai mult situația pandemică (cerc vicios). Mai mult, măsurile de atenuare a repercusiunilor economice și sociale nu au fost nici suficiente și nici eficiente. Invocând creșterea rapidă a deficitului bugetar, Guvernul nu a reușit să elaboreze un program anticriză complex pentru firme și populație. Cu excepția indemnizațiilor de șomaj (de care a beneficiat un număr limitat de persoane), a amânării cu câteva luni a plăților fiscale, a unui moratoriu pe controale de stat și a unui mecanism de subvenționare a dobânzilor la creditele contractate de companii pentru necesități urgente (care nu s-a bucurat însă de popularitate în rândul sectorului privat), Guvernul nu a putut oferi nici viziune și nici măsuri substanțiale pentru a acoperi, cel puțin parțial, pierderile suportate de către companii și populație în contextul pandemiei. Dovadă sunt și cifrele, care arată că intervenția totală a fost de circa 0,4-0,5% din PIB, ceea ce este de circa cinci-șase ori mai puțin față de programele anticriză implementate de alte state din regiune.

Pe lângă repercusiunile pandemiei, anul 2020 a fost marcat de secetă, care a scos în prim-plan o altă vulnerabilitate majoră a țării - expunerea sporită la șocurile climatice. Fenomenele climatice extreme (secete, înghețuri, grindină, inundații) devin tot mai frecvente în Republica Moldova, fiind un efect clar al schimbării climei la nivel global în paralel cu un management defectuos al mediului la nivel de țară (corupție, instituții slabe, defrișări ilegale de arbori, administrare proastă a resurselor naturale și a bazinelor acvatice etc.).

Neglijarea problemelor de mediu pe parcursul ultimilor ani, manifestată prin sacrificarea obiectivelor de mediu în favoarea celor economice sau a intereselor înguste de grup (advocacy și lobby), este un exemplu clasic de miopie politică, de care politicienii și guvernele au dat dovadă mai mereu în Republica Moldova. Efectele acestei neglijări a obiectivelor de mediu și ale subminării constante a guvernantei și cadrului instituțional din domeniul mediului se fac tot mai resimțite de către economie și țară în general. Seceta din 2020 este un exemplu elocvent în acest sens. Și în raport cu această criză guvernarea nu a dat dovadă de viziune și acțiuni ferme care, pe termen scurt, ar imuniza sectorul agricol față de asemenea șocuri, iar pe termen mediu și lung - ar fortifica actualul cadru instituțional și guvernanta de mediu. Astfel, după mai multe acțiuni de protest, fermierilor le-au fost oferite facilități fiscale și subvenții pentru a putea compensa, cel puțin parțial, pierderile suportate din cauza secetei. În același timp, au rămas aproape ignorate problemele mai fundamentale ce ar spori reziliența sectorului agricol (ex.: implementarea sistemelor moderne de irigare, reorientarea fermierilor spre culturi mai rezistente la condiții de secetă, stimularea agriculturii intensive și cu valoare adăugată sporită, eliminarea aranjamentelor anticoncurențiale în rândul intermediarilor de produse agricole, facilitarea accesului fermierilor la piețele de desfacere). Nici acțiuni ferme ce ar asigura un management mai sustenabil și eficient al mediului nu au fost întreprinse (ex.: fortificarea Agenției de Mediu, a direcțiilor de mediu din cadrul Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului și altor instituții relevante din domeniu, combaterea defrișărilor și creșterea reală a suprafețelor împădurite, reglementarea mai eficientă a exploatării resurselor acvatice etc.). Ignorarea continuă a acestor probleme va vulnerabiliza și

pe viitor starea țării, cu repercusiuni tot mai grave asupra sectorului agricol, a finanțelor publice și a mediului înconjurător.

Se estimează că economia va scădea cu 7,5% în 2020, ca urmare a suprapunerii a două crize majore: pandemia COVID-19 și seceta, ceea ce conduce la o recesiune mai severă față de cea din 2009. Cele mai afectate sectoare sunt agricultura, unde valoarea adăugată (VAB) va scădea cu 33,8%, urmată de transporturi (-16,7%) și sectorul industrial (-8,2%). Aceasta va submina activitatea investițională și cea de export, care la fel vor scădea în acest an. În plus, deficitul bugetar ar putea atinge un nivel îngrijorător de 10% din PIB, limitând în mod semnificativ marja de manevră pentru Guvern. Prin urmare, magnitudinea acestei crize este mai dură în comparație cu recesiunea din 2009. Totuși, conform scenariului nostru de bază, economia ar putea reveni pe creștere pozitivă în 2021 (+ 5,7%), datorită bazei de comparație reduse, dar și ipotezei că pandemia COVID-19 se va disipa treptat, ceea ce va permite economiei Republicii Moldova și economiilor țărilor din regiune să respire mai ușor.

Modul în care autoritățile (nu) au gestionat cele două crize majore ale anului 2020 (pandemia COVID-19 și seceta) relevă o vulnerabilitate fundamentală a țării: un sentiment scăzut de statalitate în rândul guvernanților, dar și al societății. Sentimentul de statalitate se referă la spiritul de apartenență a politicienilor, guvernanților și societății la o țară, sentiment din care derivă din simpla dorință comună ca statul să prospere pe termen lung. Abordarea de gestionare manuală a țării și lipsa politicilor ce ar asigura soluționarea sistemică a problemelor majore de țară, respectiv ar face Republica Moldova mai rezilientă pe termen lung, relevă un sentiment infim, aproape invizibil al statalității. Sentiment care, la rândul

său, ar consolida guvernarea, politicienii și societatea în lupta cu COVID-19, în atenuarea efectelor secetei și, în general, ar asigura coeziunea pe marginea subiectelor cu adevărat importante pentru ameliorarea pe termen lung a stării țării (ex.: lupta reală cu corupția, dezvoltarea unui sistem veritabil și funcțional al economiei de piață, un management integru și sustenabil al resurselor naturale etc.). La aceasta se adaugă capturarea agendei de politici de către politicieni, al căror orizont de interese și priorități se limitează la cicluri electorale. Un exemplu elocvent aici este dominarea de către politicieni sau de oficiali de rang înalt (președintele țării, șeful și unii membri ai Executivului) a rolului de comunicatori pe marginea gestionării pandemiei. Aceasta, deși niciunul dintre acești demnitari nu dispune de pregătire în domeniul sănătății sau al comunicării publice. Este un fapt ce a generat dezaprobare în societate, slăbind și mai mult relația de încredere dintre cetățean și autorități/stat.

Pe fundalul repercusiunilor pandemiei COVID-19 și al secetei din 2020, în anii ce urmează starea țării va fi afectată semnificativ de evoluțiile economice nefavorabile. Deja este clar că în anul 2020 se va înregistra un declin economic, iar evoluțiile pentru 2021 sunt incerte. Cel mai probabil, pandemia va continua și pe durata anului viitor, iar acest fapt va constrânge procesul de relansare economică la nivel global. În contextul dat, perspectivele economice pentru Republica Moldova sunt destul de sumbre. Conform prognozelor, economia nu-și va putea reveni la nivelul de până la criză. Astfel, după declinul prognozat de 4-5% în anul 2020, se anticipează o creștere moderată de doar 3-4% în 2021, fapt ce va influența negativ nivelul ocupării și veniturile populației. Totodată, nu este exclus nici scenariul pesimist, conform căruia în anul 2020 economia se va contracta similar cu recesiunea din 2009, ceea ce va însemna circa

patru-cinci ani pierduți în materie de creștere economică.

Un alt impact al coronacrizei ține de accentuarea inegalităților, care și până la aceasta prezentau importante provocări pentru starea țării. La nivel de companii, au crescut inegalitățile dintre întreprinderile mici și mijlocii, majoritatea din care erau slab pregătite pentru un asemenea șoc, și cele mari, care sunt și mai reziliente grație înzestrării tehnologice, rezervelor de lichidități și contractelor pe termen lung cu furnizorii și clienții. La nivel de populație, indicatorii pieței muncii și ai veniturilor relevă că cel mai mult au fost afectate femeile, tinerii, persoanele cu nivel scăzut de studii și cele cu venituri mici (chintila 1). Respectiv, în lipsa unor politici adecvate de răspuns, coronacriza a agravat inegalitățile economice și sociale din Republica Moldova, fapt ce prezintă repercusiuni majore asupra stării țării: creșterea ratei sărăciei și a tensiunilor sociale, înrăutățirea cadrului concurențial cu impact negativ asupra bunăstării consumatorilor/populației și, nu în ultimul rând, stimularea unui nou val migraționist ce ar putea să se contureze după eliminarea restricțiilor de circulație internațională.

Coronacriza și ineficiența măsurilor de gestionare a acesteia pot stimula un nou val migraționist ce va agrava situația demografică și va conduce la ratarea dividendului demografic. O eventuală creștere a emigrării populației de vârstă aptă de muncă, după eliminarea restricțiilor de circulație internațională, ar putea fi generată de intensificarea interacțiunii oamenilor cu sistemul medical din Republica Moldova, care este unul slab și care a determinat și anterior părăsirea țării. De asemenea, emigrarea ar putea fi determinată de închiderea/restructurarea mai multor afaceri, care va scoate din sistemul economic o bună parte din populația cu vârstă aptă de muncă. Aceasta ar putea

conduce la ratarea definitivă a celui de-al doilea dividend demografic, despre care am menționat și în edițiile precedente ale Raportului de Stare a Țării și care constă în apropierea celei mai numeroase cohorte a populației, născute în timpul exploziei demografice din anii '80, de vârsta cu cea mai mare productivitate și potențial economic. În contextul agravării inegalităților, al limitării oportunităților economice și al ineficienței și inexistenței politicilor anticriză, categoria respectivă de populație, care este și cea mai mobilă, va deveni tot mai înclinată spre emigrare, fapt ce va agrava în continuare situația demografică.

Republica Moldova are nevoie urgent de o strategie anti- și post-criză, cu viziune pe termen scurt și lung, și de măsuri ferme, cu accent pe cei mai vulnerabili. În primul rând, este necesar de majorat anvelopa financiară destinată măsurilor anti- și post-criză. Resursele trebuie identificate atât pe intern (relaxarea politicii monetare prin reducerea normei rezervelor obligatorii, având în vedere mediul inflaționist favorabil, precum și creșterea emisiunilor de valori mobiliare de către stat în situația unui nivel scăzut de îndatorare a acestuia), cât și pe extern (ameliorarea relațiilor cu partenerii de dezvoltare, eficientizarea coordonării asistenței externe și emiterea de

euroobligațiuni). Conform celor mai modeste calcule, aceste măsuri ar putea permite mobilizarea a circa un miliard de euro, ceea ce va fi suficient pentru compensarea pierderilor cauzate de pandemie și pentru asigurarea unei recuperări rapide în perioada post-COVID-19. În al doilea rând, sunt necesare măsuri urgente și ferme în vederea compensării pierderilor suportate de către firme și populație ca urmare a pandemiei. Măsurile cu pricina trebuie să vizeze compensarea directă și imediată a 70-80% din veniturile ratate de către angajații care au fost disponibilizați din cauza pandemiei și garantarea deplină a creditelor contractate de companii pentru scopuri urgente (ex.: onorarea angajamentelor salariale sau/și față de furnizori). În plus, este necesară o schimbare radicală a abordării instituțiilor ce reglementează mediul de afaceri (ex.: Fisc, Agenția Națională a Siguranței Alimentelor etc), prin care accentul să se pună mai curând pe oferirea de consultanță firmelor, decât pe controale și amenzi. În sensul dat, este nevoie de un program de instruire pentru funcționarii acestor instituții, care trebuie să se reprofileze din regulatori în consultanți. În al treilea rând, sunt necesare programe de stat, eventual cofinanțate de către partenerii de dezvoltare, ce ar permite o recuperare mai rapidă post-criză. Aceste programe trebuie să țină seama de cinci

priorități de bază: (i) digitizarea afacerilor (granturi și subvenții pentru dezvoltarea platformelor online de marketing și vânzări, a instrumentelor electronice de plată și instruirea angajaților în vederea gestionării eficiente a mecanismelor digitale); (ii) instruirea angajaților și a șomerilor în vederea recalificării rapide, flexibilizării pieței muncii și accelerării realocării persoanelor disponibilizate din firmele/sectoarele cele mai afectate de criză spre cele care vor reuși să se mențină sau chiar să se dezvolte; (iii) instruire, consultanță și acțiuni de suport pentru facilitarea accesului companiilor mici și mijlocii la piețe de desfacere; (iv) granturi și subvenții pentru procesatorii care utilizează materia primă locală, fapt ce va susține și producătorii autohtoni de materie primă, precum și va impulsiona crearea de valoare adăugată în economie; și (v) subvenții și garanții de stat pentru creditele menite să sporească nivelul de înzestrare tehnologică a firmelor și orientarea spre activități economice cu valoare adăugată crescută (ex.: procesarea avansată a materiei prime locale). Măsurile respective trebuie să țină seama preponderent de cele mai vulnerabile grupuri în contextul crizei: întreprinderile mici și mijlocii, dar și femeile, tinerii, persoanele din mediul rural și cele care au cele mai mici venituri.

Opiniile exprimate de experți în cadrul editorialelor nu reflectă în mod necesar punctul de vedere al Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) și al Asociației pentru Politică Externă (APE).

Asociația pentru Politică Externă (APE) este o organizație neguvernamentală angajată în susținerea procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană și facilitarea procesului de soluționare a problemei transnistrene în contextul europenizării țării. APE a fost constituită în toamna anului 2003 de un grup proeminent de experți locali, personalități publice, de foști oficiali guvernamentali și diplomați de rang înalt, toți fiind animați de dorința de a contribui cu bogata lor experiență și expertiză la formularea și promovarea de către Republica Moldova a unei politici externe coerente, credibile și eficiente.

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) este o fundație politică social-democrată germană, scopurile căreia sunt promovarea principiilor și fundamentelor democrației, a păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. FES își îndeplinește mandatul în spiritul democrației sociale, dedicându-se dezbaterii publice și găsirii, într-un mod transparent, de soluții social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societății. Friedrich-Ebert-Stiftung activează în Republica Moldova din octombrie 2002.